

Miloš Milenković

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
milmil@f.bg.ac.rs*

Marko Pišev

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
marko.pisev@f.bg.ac.rs*

Jelena Ćuković

*Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
jelena.cukovic@f.bg.ac.rs*

O povezanosti zaštite manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa i vrednovanja društveno-humanističkih nauka u Republici Srbiji. Preliminarna razmatranja rezultata ukrštenih istraživanja

Apstrakt: Rezultati teorijskih i terenskih istraživanja a) stanja zaštite manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa i b) kriterijuma vrednovanja društveno-humanističkih nauka u Republici Srbiji, pokazuju jasnu i zabrinjavajuću korelaciju. Naizgled paradoksalno, društveno-humanističke nauke na srpskom jeziku se u odnosu na druga naučna polja nalaze u podjednako nepovoljnom, potcenjenom položaju, kao i kulturno nasleđe manjina u odnosu na većinsko. Analiza pokazuje da, iako sebe uglavnom ne percipiraju na taj način, srpski društveno-humanistički naučnici čine vulnerabilnu društvenu grupu u sektoru nauke i visokog obrazovanja, u smislu u kom su to i nacionalne manjine i etničke zajednice u pogledu državne kulturne politike. U tekstu se, na osnovu zaključaka analize ukrštenih izabranih nalaza višegodišnjih terenskih i teorijskih istraživanja, formulišu i predlozi kako otkloniti postojeće i prevenirati buduće faktore vulnerabilnosti, posebno putem saradnje ove dve, često međusobno suprotstavljene grupe.

Ključne reči: antropologija nauke i visokog obrazovanja, vrednovanje istraživanja, multikulturalizam, nauka u društvu, društveno-humanističke nauke, kulturno nasleđe, istraživanje vulnerabilnih grupa

Problem

Intelektualci, a posebno oni aktivni u oblasti kulture i društvenih pitanja, među kojima i istraživači i profesori iz polja društveno-humanističkih nauka, odigrali su značajnu ulogu u „naoružavanju“ kolektivnih identiteta, zasnovanih na „kulturi“ (posebno onih etničkih i religijskih) od 1980-ih godina do danas. O toj temi napisana je čitava biblioteka akademskih i publicističkih dela. Naš cilj nije da joj pridodamo još jedan članak. Umesto toga, naš cilj je da nastavimo razmatranje toga kako bismo, kao društveno-humanistički naučnici, mogli da doprinesemo *razoružavanju identiteta* (upor. Milenković, 2016; 2019), nažalost ponovo preko potrebnom našem i okolnim društvima. S tim ciljem, ukrstili smo izabrane skupove podataka koji predstavljaju rezultat različitih kolektivnih terenskih istraživanja u okviru naučnoistraživačkih i primenjenih projekata sprovedenih tokom ove decenije. Oni zajedno čine longitudinalni makro-projekat, započet 2011. godine, koji još traje i sastoji se iz više međusobno povezanih, mada s različitim fokusom, obavljenih kraćih istraživanja, na osnovu kojih smo došli do ovde izloženih zaključaka i preporuka, a koji su već rezultovali raznovrsnim referencama (Milenković 2016b; Milenković 2020; Čuković 2017; Čuković 2019a; Čuković 2019b; Milenković 2020; Pišev 2010; Pišev 2011; Pišev i Milenković 2013; Pišev 2018; Pišev 2019). Teorijsko-empirijska istraživanja bila su fokusirana na manjinske zajednice i način na koji njihovi predstavnici razumeju i/ili koriste zaštitu nasleđa u svom naučnom, obrazovnom, kulturnom, javnoupornom i političkom radu. Širom Srbije, ti projekti su obavljani kroz različite platforme za istraživanje i diseminaciju: Etnološko-antropološko društvo Srbije, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, Fondaciju za otvoreno društvo, Srbija, Helvetas Perform Švajcarske organizacije za međunarodnu saradnju (SDC) i Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE/OEBS) i dr.¹

¹ „Towards evidence-based development of the guidelines for research evaluation policy reform in Serbia and the Western Balkans (PERFORM – Performative and responsive social sciences in Serbia, SDC Helvetas), „Zaštita ljudskih prava putem očuvanja kulturnog nasleđa Bošnjaka u regionu Sandžak u Srbiji“ (2017, Konzorcijum nevladinih organizacija, Fondacija za otvoreno društvo, Srbija, „Identitetske politike Evropske unije: Prilagodavanje i primena u Republici Srbiji“ (Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije), „Toward Efficient Policies and Improvement of Life conditions for Roma People in Serbia – Social and Cultural Issues (Udruženje pravnika za medicinsko pravo, SUPRAM, Fondacija za otvoreno društvo, Srbija), „Društveni i kulturni potencijal Roma u Srbiji“ (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Fondacija za otvoreno društvo, Srbija), „Nematerijalno kulturno

Ranija istraživanja jasno pokazuju da razoružavanje nije ostvarivo putem uobičajenih akademskih dekonstruktivističkih postupaka koji osporavaju realnost kolektivnih identifikacija utemeljenih na etnicitetu, religiji ili „rasi“. Dominantni kritički pristupi u društveno-humanističkim naukama – i antropologiji posebno – do sada nisu pokazali uspeh u rasterećivanju identiteta od njihovih potencijalno (i potvrđeno) zapaljivih političkih „naboja.“ Uz to, vredi primetiti da zajednice širom regiona, a naročito pripadnici manjinskih grupa – kako rezultati naših istraživanja pokazuju – osećaju da nedovoljna zastupljenost njihovih naučnika u nacionalnim bazama društveno-humanističkih nauka predstavlja simptom širih socio-političkih tendencija za potiskivanje manjinskih identiteta u Srbiji. Naučnicima čija su istraživanja usredsređena na odnos između identiteta, saznanja i politike identiteta ovo može biti značajan, pa i empirijski dragocen podatak, budući da propratni sentimentni isključivanja i represije mogu da odvedu – a često i vode – u fundamentalizam, radikalizam i nasilni ekstremizam², čime se stanje nauke, zastupljenost naučnika i položaji manjinskih zajednica u društvu dovode u jasnu vezu.

Nalazi istraživanja

Društveno-humanistiki naučnici su vulnerabilna grupa, sistemski derogirana, mada sebe ne vide kao takvu, što ih sprečava da u svoju odbranu koriste standardne metode društvene borbe.

Istraživanje samopercepcije srpskih društveno-humanističkih naučnika deo je šireg istraživanja nedostataka upravljanja istraživanjem i razvojem u Republici Srbiji, prevashodno iz perspektive neobjektivnosti i štetnosti preovlađujućih kriterijuma vrednovanja naučnika i naučnih institucija (Milenković, 2020).

---

nasleđe u procesima evropskih integracija Republike Srbije“ (Etnološko-antropološko društvo Srbije i Komitet pravnika za ljudska prava, JUKOM, Ministarstvo za kulturu i informisanje Republike Srbije), „Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe“ (Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije), „Društveno-humanističke nauke kao nematerijalno kulturno nasleđe“ (Etnološko-antropološko društvo Srbije, Ministarstvo za kulturu i informisanje Republike Srbije) i dr.

² Imajući u vidu zahteve većine informanata da ostanu anonimni kao i izuzetan rizik koji nosi učešće u javnoj debati u Republici Srbiji, posebno s obzirom na tradicionalnu osvetoljubivost pojedinih nosilaca moći i nedostatak kulture kritičkog samounapređivanja, odlučili smo se za apsolutnu anonimnost informanata i ovde predstavljamo isključivo sumirane nalaze a ne pojedinačne iskaze, kako društveno-humanističkih naučnika, tako i predstavnika manjina koji su uzeli učešća u individualnim i fokus grupnim intervjuima.

Kada se iz šire slike o problemima upravljanja naukom izdvoje nalazi o tome kako profesori i istraživači doživljavaju svoj položaj u širem društvu, a posebno unutar akademske zajednice, može se zaključiti da oni sebe definišu na isti način na koji to čine i druge vulnerabilne grupe. Govore o obespravljenosti, neravnopravnosti, nerazumevanju, isključivanju, nepoštovanju pa i omalovažavanju, nedostatku ulaganja, nepriznavanju i neprepoznavanju njihove vrednosti (upor. sa Pavićević 2013, 2–3; Kiliánová 2013, 18; Magnuson 2013, 21–31; Kaser 2013, 33–38). Oni sistem upravljanja naukom doživljavaju kao neprijateljski, i u diskusijama ga analiziraju, budući dominantno hiper-refeleskivna populacija, s ciljem da ga izmene a ne da mu se prilagode (iako i sami dodaju da mu se neminovno prilagođavaju uglavnom iz egzistencijalnih razloga, uz gorak ukus poraza). Tokom istraživanja je uočen visok nivo svesti proučavane grupe, kojoj i sami pripadamo, o tome da gubitak intelektualne autonomije istraživača i profesora donosi negativne posledice po društvo u celini, a da je on direktno uslovljen izmeštanjem subjekta valorizacije iz grupe čija se produkcija vrednuje. Ovaj nalaz će se kasnije ispostaviti ključnim za razumevanje značajnih preklapanja između samopercepcije dve proučavane grupe.

Koje uzroke za nepovoljan sopstveni položaj kolege navode kao presudne? Pre svega, činjenicu da je naučna politika decenijama formirana bez njihovog učešća, uz prevladajući pogled na nauku i istraživanje, ali i na društvenu funkciju akademskog rada, diktiranu iz polja prirodno-tehnoloških nauka. Kao posebno nepravedno i štetno oni ističu vrednovanje nauke zasnovano na scijentometriji, koje nekritički favorizuje objavljivanje rezultata istraživanja korisnih isključivo drugim naučnicima (model preuzet iz globalnih nauka, koje nisu teritorijalno, identitetski i na drugi način posvećene predmetu sopstvenog istraživanja). Deo ispitanika, čija iskustva na planu naučne politike nisu zanemarljiva, ističe i licemerni karakter „proevropske“ reforme sektora visokog obrazovanja i istraživanja, koja uporno ignoriše činjenicu da su vodeće evropske akademije nauka, kao i sama evaluativna profesija uostalom, napustile scijentometriju kao dominantan model evaluacije ne samo društveno-humanističkih nauka već nauke uopšte. Među ispitanicima dominira gledište o nekompetentnosti i zlonamernosti kao istovremenim karakteristikama reformi sprovedenih u sektoru nauke i visokog obrazovanja. Ovo u potpunosti potvrđuje ranije nalaze i analize, prema kojima su kriterijumi vrednovanja i na njima zasnovana reforma akademskog polja nenaučni, neusklađeni s evropskim standardima, štetni i na planu međunarodnih integracija i na planu očuvanja sopsptvene kulturne baštine, dakle – kontrindikovani (Milenković 2009; Kovačević i Milenković, 2013).

Predstavnici manjinskih zajednica u Republici Srbiji sebe jasno doživljavaju kao vulnerabilnu grupu i doživljavaju svoju isključenost iz kreiranja javnih politika u oblasti kulture i obrazovanja kao strateško isključivanje.

Kada govorimo o retradiconalizaciji i masovnom povratku etnokonfesionalnom identitetu kao osnovnom resursu sopstva (Milenković 2016b, 55; Pišev 2010; Pišev 2011), suočavamo se s problemom korišćenja kulturnog nasleđa i identiteta u legitimizaciji hijerarhizacije kulturnih grupa, to jest njenih pripadnika u multikulturnom okruženju i njihovom posledičnom diskriminacijom i eksploatacijom, kao i sa tragičnim sukobima. Vojvodina, kao multikulturno područje, plodno je tle za istraživanje konstrukcije identiteta na osnovu elemenata nematerijalne kulture u nasleđu manjinskih zajednica, kao i posledica multikulturne politike, koja je pod izvesnim pritiskom evropskih institucija bila primenjivana kao rešenje eventualnih kulturno-nacionalnih sukoba i garant uvažavanja prava pripadnika nacionalnih manjina. Istraživanje koje je izvršeno u periodu od 2015. do 2019. godine na teritoriji Vojvodine (Čuković 2019b) podrazumevalo je rad sa pripadnicima nacionalnih manjina, i po drugim osnovama okupljenih manjinskih grupa, kao i prikupljanje informacija o projektima koji za cilj imaju uspostavljanje tolerantne društvene atmosfere, kao i u kolikoj meri su je građani prepoznali i u tom procesu učestvovali. Učestvovanje se prati i kroz Nacionalne savete za one grupacije koje ih imaju, ali i NVO i udruženja koja su pripadnici manjinskih zajednica sami osnovali. Što tiče se pitanja identiteta i kulturnog nasleđa među manjinskim grupama pokazalo se da često ne postoji konsenzus među različitim zainteresovanim stranama o interpretaciji elemenata kulturnog nasleđa, što se u literaturi objašnjavanja kao posledica njegove inherentne disonantnosti (Tunbridge and Asworht 1996; Smith 2006).

Često se ovim neslaganjem razbija dominantni diskurs u interpretaciji kulturnog nasleđa i dolazi do političkog sukobljavanja grupa koje smatraju nasleđe svojim i svoju interpretaciju jedino pravom. Pojedini elementi kulturnog nasleđa, veštine, znanja, verovanja, značajni istorijski događaji mogu se posmatrati i tumačiti potpuno drugačije u okviru, na primer, istog sela što, iako samo na lokalnom nivou, podriiva opšti diskurs nasleđa i ispituje ključ u kojem se ono interpretira. Zajednice su u tim slučajevima podeljene u grupe okupljene oko različitih ideja o interpretaciji i njihovi pripadnici dolaze u konfliktne situacije. Ipak, nisu retki ni slučajevi kada je isticanje disonantnih stavova dovelo do drugačijeg i otvorenijeg sagledavanja nasleđa i prošlosti (Laclau 1994), gde su sukobi sprečeni tako što su određeni stavovi neutralizovani jer su interpretacije svih strana tretirane s uvažavanjem. Kada je nasleđe u svojoj konsonantnoj fazi, može se uvek iznova artikulisati, stoga je saglasnost u vezi s interpretacijom kulturnih simbola takođe stalan proces koji ostavlja prostor za instrumentalizaciju kulture, kulturnih identiteta i nasleđa. Ono što je trenutno „objektivna istina”, to jest neka vrsta zvanične verzije prošlosti, Jorgensen i Filips (Jorgensen and Phillips 2002) nazivaju sedimentnim diskursom. Međutim, i sedimentni diskurs je takođe podložan novim artikulacijama, što konstantno nameće pitanje da li se može uspostaviti kontrola nad njime koja će sankcionisati maliciozne interpretacije stvarnosti, ali čuvajući njegovu otvorenost.

O sedimentnom diskursu iscrpnije je pisala Loradžejn Smit (Smith 2006), označavajući ga kao „autorizovani diskurs nasleđa” (ADN). Iz njene perspektive, nasleđe je kulturni proces koji utiče na čin pamćenja i stvara načine da se razume sadašnjost i da se u njoj učestvuje. Posledica postojanja ekskluzivnog interpretatorskog diskursa jeste ta što on postavlja legitimne „portparole“ prošlosti.³ Treba dodati i to da je „prošlost“ izraz koji se u ovoj retorici koristi kao sinonim za nasleđe jer pretpostavlja definitivno i jedinstveno iskustvo istorije, tako što nema alternativnu interpretaciju.

U procesu stvaranja kulturnih značenja, koji je podređen potrebama trenutnih društvenih situacija, kulturno nasleđe u isto vreme služi i kao kohezivni i kao distinktivni faktor u okviru zajednice i u odnosu više zajednica. Ovaj proces iscertava granice identiteta, artikuliše neku vrstu moralne superiornosti u kulturnim odnosima, povlači simboličke ali i realne, fizičke granice između različitih identiteta, to jest njihovih nosilaca, pruža pravo na raspolaganje različitim resursima i drugo (Smith 2006). S takvim potencijalom, on može biti i faktor konflikta i pomirenja, pa tako i pretnja i „lek” za interkulturalne dijaloge (Graham and Howard 2008).

U tom smislu, kada je reč o elementima nematerijalnog kulturnog nasleđa u Republici Srbiji ne postoji zvaničan nosilac ADN, već se on gradi kroz medije, dnevnu politiku, kroz diplomatske odnose, crkvu i usputno kroz školsko gradivo. Tek od 2010. godine, uz ratifikaciju Uneskove Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa, uspostavlja se mreža za zaštitu elemenata NKN koja će se nametnuti kao mogući institucionalni nosilac ADN diskursa, koji bi uz određene napore i unapređenja mogao da ustupi pravo na interpretaciju nosiocima nasleđa i ravnopravno uključi i manjinske grupe. U Republici Srbiji Nacionalni registar ispunjava se elementima do 2013. godine.

Trenutna podzastupljenost manjinskog nasleđa u nacionalnom registru NKN ne mora nužno biti tumačena kao rezultat asimilacionističkih težnji, već i kao posledica nedovoljnog korišćenja potencijala Uneskovog sistema zaštite, usled nedovoljne svesti o mogućnostima koje on pruža nosiocima nasleđa, ali i usled

---

³ Portparoli prošlosti su pojedinci, grupe ili institucije koji zastupaju ekskluzivnu interpretaciju prošlosti, selektujući određene elemente koje ističu u odgovarajućem kontekstu, uglavnom za potrebe jačanja kohezije ili ekskluzije u sadašnjem vremenu. Ekskluzivnost proizilazi iz izdvajanje istorijskih događaja, kao dokaza dominantnog diskursa nasleđa, koji je ustanovljen u zakonima o nasleđu, vladinim agencijama, profesionalcima, međunarodnim organizacijama za zaštitu i etiku očuvanja, ali često nema saglasnost među stanovništvom, naročito grupama koje ne dele dominantni nacionalni identitet stanovnika neke države. Stoga je potrebno ovaj diskurs proširiti alternativnim stavovima u procesima koji uključuju složene, dinamične i višestruke interakcije koje duboko utiču na rezultat tvrdnji o nasleđu (vidi Den, 2015). To se može primeniti i na naučnu zajednicu u domaćem kontekstu.

ograničene zainteresovanosti stručnjaka da sistem prošire i olakšaju pristup onima koji se drugačije izražavaju, odnosno reprezentuju. Isto tako, podzastupeljnost istraživača društveno-humanističkih nauka srpske akademske zajednice u određivanju svojevrsnog autorizovanog naučnog diskursa, čini ih manjinskom grupom, bez odgovarajućeg kanala komunikacije sa širim društvom, državnim fondovima i kolegama iz drugih naučnih disciplina.

U izvesnom smislu, može se reći da su stručnjaci za NKN, naročito etnolozi i antropolozi, deo zajednice koja prkosí postojećem autorizovanom diskursu nasleđa i često kroz publikacije, izložbe i naučne radove podrivaju njegov autoritet. Kao što je već rečeno, ADN koji se kreira kroz obrazovanje i medije nije uvek u skladu sa nalazima etnologa i antropologa, te su, naročito oni koji rade u sistemu zaštite NKN u Srbiji, na teškom zadatku medijacije između sedimentnog diskursa i disonantnih narativa s kojima im prilaze predstavnici manjinskih grupa. U tom smislu, tokom istraživanja je potvrđena pretpostavka da osnovno pitanje ne glasi treba li napustiti segregativne multikulturne politike, koje proizvode insularni efekat, a čega su svesni i naši sagovornici, nego kako taj cilj postići, imajući u vidu visok stepen adaptiranosti manjinskih zajednica na multikulturni okvir. Tokom istraživanja je testirana ideja inkluzivnog registra nematerijalnog kulturnog nasleđa, predložena na drugom mestu (Milenković 2016; Ćuković i Milenković 2020). Sagovornici su ispoljili ambivalentan odnos prema toj ideji – iako je načelno podržavaju i smatraju vrednim pomakom u pristupu nasleđu manjina kao državnoj odgovornosti, oprezni su prema mogućnosti da se nadležnosti manjinskih nacionalnih saveta u domenu kulture i obrazovanja, koje doživljavaju kao teškom mukom stečeno pravo, prebace na neko zajedničko stručno-političko telo koje bi prema zamisli vodilo takav inkluzivni registar. Ipak, postoji raspoloženje da se ideja inkluzivne zaštite kulturnog nasleđa na regionalnom nivou načelno podrži (ne, dakle, na nivou cele države, već u smislu uspostavljanja više regionalnih inkluzivnih registara, koji bi odražavali lokalne specifičnosti, u skladu sa činjenicom da je većina etnokulturno samodefinisanih manjina teritorijalno relativno homogena). Izuzev retkih pojedinaca, sagovornici dominantno vide inkluzivni pristup zaštiti kulturnog nasleđa kao isključivo komplementarnu, a ne kao alternativu postojećem multikulturnom modelu. Ovo je posebno očigledno kada se u diskusiji pređe s apstraktnog i u političkom smislu relativno „bezopasnog“ razmatranja izbora reprezentativnih elemenata manjinskih kultura na pitanje zaštite manjinskih prava na ispoljavanje kulturnih specifičnosti. Imajući u vidu značaj etnokonfesionalnih simbola, koji se uglavnom nalaze u nematerijalnom nasleđu, razmatranje alternative zatečenom stanju, iako deluje primamljivo, gotovo automatski kod sagovornika rađa i sumnju.

Poseban segment diskusije s ispitanicima odnosio se na pitanje stručne nasuprot političkoj kompetentnosti u sistemu zaštite nasleđa. Upitani da promisle mogućnost koje otvara činjenica da Republika Srbija nema zakonom regulisanu

zaštitu NKN, a što omogućava direktnu primenu Konvencije i na osnovu nje zaštitu svakog pa i manjinskog nasleđa u skladu sa stručnim a ne dominantnim političkim kriterijumima (upor. Milenković 2013a), sagovornici ističu da ne postoji dovoljan broj stručnjaka koji potiču iz samih manjinskih zajednica, što, međutim, vide kao garant svoje zastupljenosti. Predstavnici manjina, dakle, ne pokazuju odstupanje od dominantnog narativa u većinskoj populaciji prema kojem su identitetska pripadnost i rad u identitetskim naukama neraskidivo povezani. U vezi s ovim, trećim i ključnim nalazom o direktnoj povezanosti identiteta i saznanja, takođe nudimo ne samo analitički zaključak već i javnopolitičku preporuku u završnom segmentu članka.

Zaključci i preporuke

Tri izložena osnovna nalaza terenskih i teorijskih istraživanja rezultuju i skupom zaključaka i preporuka. Dva zaključka ističu se po relevantnosti:

Sporeći se o nacionalnim pitanjima, obe grupe propuštaju da uvide da se sistematski samoisključuju iz brige o sopstvenom opstanku.

Savez, umesto sukoba, verovatniji je uspešan metod koji obe grupe treba da primene kako bi smanjile, ili i eliminisale, sopstvenu vulnerabilnost.

Izlažemo i niz preporuka o načinima rešavanja ovog ozbiljnog društvenog problema:

Srpski društveno-humanistički naučnici, kao nedavno prepoznata vulnerabilna grupa (koja sebe uglavnom ne percipira na taj način), treba da osveste da je neophodno da izvrše pritisak na kreatore javnih politika u sektorima obrazovanja, nauke i kulture, i to zajedno i uz pomoć pripadnika nacionalnih manjina i etničkih zajednica s kojima su, makar delimično, često u javnom ili tihom društvenom sukobu (posebno oko nacionalnih pitanja). Taj pritisak pre svega treba da se odnosi na poštovanje prava garantovanih međunarodnim ratifikovanim sporazumima, Ustavom i zakonima, posebno prava na kulturno nasleđe (uključujući i identitetske nauke kao kanale prosvetavanja na maternjim jezicima). U suprotnom, o bilo kojem od identiteta, većinskom ili manjinskim, nikakve akademske produkcije osim inostrane, šarlatanske i popularne za svega jednu akademsku generaciju uopšte neće ni biti, a obe vulnerabilne grupe ostaće prepuštene bespuću dnevne politike.

Ukršteni nalazi istraživanja pokazuju da ni „čisto“ ni akademski, ni čisto birokratski niti čisto NVO-pristup ovde obrađenoj problematici ne mogu sami da daju rezultate. Umesto toga, započeta međusektorska saradnja kroz saradnju fakulteta, instituta, muzeja, ministarstva, naučnog društva, organizacija civilnog društva i posvećenih pojedinaca na poslovima istraživanja, obuka i administra-

tivne reforme, pokazala su da je moguće izvršiti naučno zasnovanu javnopolitičku intervenciju koja bi ostvarila ciljeve antropologije i ostvarila društveni doprinos istovremeno. Ovaj zaključak posebno se odnosi na uspešnu integraciju predstavnika jedne manjinske zajednice (bošnjačke) u državni sistem zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije, dok implemenetaciju ponuđenih rešenja koja imaju za cilj da integrišu drugu u našem istraživanju vulnerabilnu grupu – srpske društveno-humanističke naučnike – još uvek čekamo. Uvereni smo da bi, u slučaju političkog podsticaja, posebno ukoliko do njega dođe kroz sveobuhvatno rešenje za Zapadni Balkan, model na istraživanju zasnovanih javnopolitičkih intervencija pomogao da se prevaziđu dugoročni problemi.

Facilitacija međusektorskog dijaloga pokazala se posebno učinkovitom kada je reč o prevazilaženju problema nedostatka legitimiteta. U slučaju kriterijuma vrednovanja, uključivanje u tela kojima dominiraju većinski predstavnici (iz drugih naučnih polja) pokazala se kao put koji daje izvesne rezultate, za razliku od prethodnih višegodišnjih zatvaranja u sopstveno polje (npr. putem objavljivanja analiza o izostanku naučne zasnovanosti i pravnoj nelegitimnosti postojećih kriterijuma vrednovanja isključivo u publikacijama koje nemaju uticaj na kolege iz drugih polja). U slučaju manjinskog nasleđa, ogledni primer bošnjačke nacionalne manjine, uprkos intenzitetu tinjajućeg konflikta, pokazao je, takođe, da uključivanje a ne konfrontacija predstavljaju put kojim se može pronaći javnopolitičko rešenje koje je a) naučno zasnovano i b) društveno legitimno. U oba slučaja, možemo da zaključimo da postepena dijaloška modifikacija praksi nadležnih institucija, a ne konfrontacija s njima, predstavlja model koji je preporučljiv kao učinkovit.

Ipak, trenutni relativni uspesi ne bi trebalo da ikoga uljuljkaju – visok konflikti potencijal uslovljen položajem obe ovde proučene vulnerabilne grupe poziva da se traga za stabilnijim rešenjima koja bi bila zasnovana na institucionalnom autoritetu i birokratskom legitimitetu. Programsko otvaranje, bilo tela koja odlučuju o naučnoj politici bilo tela koja odlučuju o kulturnoj politici, prema predstavnicima vulnerabilnih grupa koji bi imali poverena ovlašćenja – na primer, uvođenjem Nacionalnog Koordinatora za manjinsko kulturno nasleđe (po mogućstvu u rangu pomoćnika ministra ili stalnog posebnog savetnika u ministarstvu nadležnom za kulturu) i Državnog sekretara ili Pomoćnika ministra za društveno-humanističke nauke (u ministarstvu nadležnom za nauku). U suprotnom, nedostatak stabilnog mehanizma za sprovođenje mera, koje imaju za cilj da prevaziđu vulnerabilnost u svakom izbornom ciklusu, vraćao bi problem na početak (kao i do sada).

Kada je reč o direktnoj povezanosti problema s kojima se suočavaju obe proučene vulnerabilne grupe, *neophodno je uspostaviti regionalne odbore koji bi bili matični za etničke odnose, kulturno nasleđe i identitetske nauke istovremeno.*

Istraživanje pokazuje da bi ova mera istovremeno rešila probleme obe vulnerabilne grupe bez narušavanja interesa naučne/etničke većine koja ih trenutno drži u stanju neprekidne neizvesnosti, relativne potčinjenosti i apsolutne potcenjenosti, s otvorenim konfliktnim potencijalom. U sastav tih odbora, čiji bi stalni članovi svakako trebalo da budu pomenuti nacionalni koordinatori/pomoćnici ministara, treba uvrstiti profesore i istraživače – pripadnike obe vulnerabilne grupe istovremeno (na primer, univerzitetsku profesorku mađarske književnosti koja je istovremeno i sama Mađarica, ili istoričara iz instituta, stručnog za Rašku oblast/Sandžak, koji je i sam Bošnjak). U slučajevima kada ne postoji dovoljan broj stručnjaka s akademskim stepenom doktora nauka manjinskog porekla, njih treba privremeno da zamene stručnjaci za etničke odnose i pojedine manjinske identitete, istoriju, običaje, jezik i kulturu u najširem smislu iz većinske etničke/religijske grupe, dok podsticajne mere za univerzitetsko obrazovanje manjina ne urode plodom. Ispitanici su složni po ovom pitanju – regionalizacija ekspertize odn. njena demetropolizacija istovremeno se doživljava i kao rešenje problema povezanih s podzastupljenošću manjinskog nasleđa i manjinskih intelektualaca u kulturnoj i naučnoj politici. S ovim povezano pitanje izbora odn. delegiranja članica i članova ovih odbora može biti rešeno naknadno (mada je jasno da one moraju imati legitimitet kako u akademskoj tako i u političkoj sferi).

Inkluzija društveno-humanističkih naučnika, kao celovite vulnerabilne grupe, i uključivanje manjinskih pripadnika iste te šire grupe ne sme, dakle, biti ograničeno, periodično niti projektno. Njihovo učešće u donošenju odluka o naučnoj i kulturnoj politici, kao aktera koji su nedostajali u procesima odlučivanja, mora postati institucionalizovano. To, dalje, znači da se ono mora izmestiti iz domena akademske kritike i civilnog sektora u domen međunarodnih, državnih, regionalnih i opštinskih institucija. To svrhovito „premeštanje problema“ iz ograničenih sektora u sveobuhvatno polje javnih politika ima za cilj da pruži kulturni legitimitet, legalitet i društveni autoritet akterima koji bi imali poverene nadležnosti da obe vulnerabilne grupe istovremeno pomere iz pozicije u kojoj su se našle. Ova strategija neće moći biti sprovedena bez izvesnih odricanja samih aktera posvećenih borbi za priznanje ovih vulnerabilnih grupa.

Tokom istraživanja je uočeno da regionalni muzeji nemaju posebna odeljenja s poverenim nadležnostima, posvećena nematerijalnom kulturnom nasleđu (ima ga isključivo Etnografski muzej u Beogradu, kao institucija koja održava i Nacionalni registar). Upravo ovaj nedostatak ukazuje i na moguće rešenje problema obe vulnerabilne grupe istovremeno. Ne samo predloženi regionalni odbori, već i odeljenja za istraživanje i zaštitu nematerijalnog kulturnog nasleđa u regionalnim muzejima, ili pri fakultetima i institutima, ili u bibliotekama, tamo gde regionalni muzeji ne postoje a ostale pomenute institucije postoje, kao i osnivanje novih centara za regionalno nematerijalno kulturno nasleđe (koji bi mogli biti zajednička pravna lica pomenutih akademskih institucija pod okri-

ljem regionalne uprave ili lokalne samouprave, ili osnovana u javno-privatnom partnerstvu), mogu biti platforme za efikasnu saradnju. Regionalni odbori i centri/odeljenja, zajedno s već postojećim centralnim institucijama istraživanja i zaštite NKN, zajedno bi činili mrežu inkluzivne zaštite NKN koja bi i bila zasnovana na ekspertizi, kao do sada, i bila legitimna i iz perspektive nacionalnih manjina i etničkih grupa i religijskih zajednica.

Kao završni korak u zaokruživanju sistema koji bi stavio društveno-humanističke nauke u službu države i društva, a istovremeno i ispunjavao međunarodno preuzete/intrinzično moralne obaveze inkluzije vulnerabilnih grupa u kreiranje politika koje se na njih direktno odnose, trebalo bi osnovati instituciju od nacionalnog značaja, postavljenju upravo za istraživanje, edukaciju, zaštitu, menadžment i promociju u domenu NKN. Za dalju analizu ostaje da se ustanovi da li bi potrebama najbolje odgovorila agencija, kancelarija, institut, fakultet, nacionalni savet ili neka druga institucionalna forma, i u tom smislu pozivamo kolege iz oblasti prava i javne uprave da nam se pridruže u rešavanju ovog problema. Ono što je jasno jeste da, koji god akademski i upravni oblik da se primeni, ta institucija svoj legitimitet mora zasnovati na principima stručne i teritorijalne legitimnosti istovremeno. Takva institucija od nacionalnog značaja, sa regionalnim centrima/departmanima, u idelanom slučaju bila bi odgovorna Narodnoj skupštini, kako bi se i naučna politika u domenu društveno-humanističkih nauka i kulturna politika, u domenu zaštite kulturnih prava manjina, izmestila iz dnevnopolitičkih debata kojima je rad izvršne vlasti neprekidno izložen. Ona može biti uspostavljena posebnim zakonom, pre svega imajući u vidu da Republika Srbija do danas nije donela zakon o NKN.⁴ Tim zakonom mogao bi biti uspostavljen Nacionalni savet za istraživanje i zaštitu NKN i njemu odgovorna Agencija za istraživanje i zaštitu NKN. Njime bi bila proširena postojeća definicija kulturnog nasleđa odn. kulturnih dobara, pomenutih u postojećoj Strategiji kulturnog razvoja Republike Srbije za period 2021–2025 godine, čime bi se zaokružila vertikalna i horizontalna harmonizacija propisa u ovoj oblasti.⁵

Tokom istraživanja je uočena i relativna partikularizacija, pa čak i insularizacija ostvarivanja kulturnih prava manjina, posebno primetna u uglavnom protokolarnoj saradnji nacionalnih saveta nacionalnih manjina. Pojačavanje postojećih aktivnosti na njihovoj koordinaciji⁶ posebno su značajne imajući u vidu

⁴ Ipak, postoje naznake da će biti usvojen Zakon o kulturnom nasleđu, u čijem se Nacrtu na više mesta pominje nematerijalno kulturno nasleđe i definiše matičnost etnologije za ovo područje: <http://arhiva.kultura.gov.rs/lat/dokumenti/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-kulturnom-nasledju-/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-kulturnom-nasledju--->

⁵ <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/6132/Strate%C5%A1ki%20prioriteti%20razvoja%20kulture.pdf>

⁶ <https://tvinfobosilegrad.co.rs/vesti/drustvo/2496-nacionalni-savet-bugarske-nacionalne-manjine-preuzeo-predsedavanje-koordinacijom-nacionalnih-saveta>

da se podzastupljenost kulturnih elemenata nacionalnih manjina u kulturnoj i obrazovnoj politici Republike Srbije redovno instrumentalizuje u okviru tzv. bilateralne kondicionalnosti – fenomena individualne intervencije države članice prema državi kandidatu tokom procesa EU integracija (čija je prevencija putem *programske dekulturalizacije* predložena u: Milenković and Milenković, 2013b; 2013c). Ovo izmeštanje rešenja na nacionalni nivo, kako bi se on rešavao u pojedinačnim etničkim/regionalnim slučajevima, legitimno i na osnovu zakona, služilo bi standardizaciji i normalizaciji rada na uzrocima vulnerabilnosti. Umesto kroz pojedinačne projekte i na osnovu entuzijazma pojedinaca, redovni institucionalizovani programi, ustanovljeni na osnovu zakona, povezali bi disperzovane aktivnosti, uključujući i one nacionalnih saveta nacionalnih manjina⁷, u objedinjeni okvir sa garantovanom podrškom iz državnog, gradskih i opštinskih budžeta. S tim u direktnoj vezi, neophodno je promisliti o interesu nacionalnih saveta nacionalnih manjina da, uz pomoć države, osnivaju istraživačke, obrazovne i institucije za zaštitu i menadžment nasleđa, kako bi se takve aktivnosti učinile regularnim, pa i propisanim. U takvim institucijama, koje bi istovremeno imale i budžetsko finansiranje i legitimitet u zajednicama, društveno-humanistički naučnici mogli bi da primenjuju rezultate svojih čisto naučnih istraživanja, pod uslovom da im se to prizna i vrednuje kao naučni rad, u skladu s opštom naučnom politikom Evropske komisije. Imajući u vidu da je takva politika već deklarativno ugrađena u domaće strateške dokumente, naša država se – iako zbog nasleđene politike administrativnog neofizikalizma (Kovačević i Milenković 2013; Milenković i Kovačević 2014) to može delovati nedostižno – zapravo nalazi na korak od objedinjenog rešenja jedinstvenog problema s dva lika, kojem smo posvetili ovaj članak.

Literatura

- Čuković, Jelena. 2017. „(Nematerijalno) kulturno nasleđe kao instrument pomirenja i rešavanja kulturnih konflikata“. *Antropologija* 17 (3): 45–56.
- Čuković Jelena 2019a. *Nematerijalno kulturno nasleđe iz antropološke perspektive: Reprezentativnost, selektivnost i instrumentalizacija*. Beograd: Filozofski fakultet i Dosije studio.
- Čuković, Jelena. 2019b. „Kulturni identiteti između nauke, politike i birokratije: antropološka analiza zaštite manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa u Uneskovom sistemu u Republici Srbiji, na primeru AP Vojvodine.“ Doktorska dis. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

⁷ Primere rada nacionalnih saveta nacionalnih manjina moguće je pronaći na: hrvatski (<http://www.zkvh.org.rs>), bošnjački (<http://www.bnv.org.rs/wp-content/uploads/2013/01/Strategija-razvoja-kulture-sandzackih-Bosnjaka-u-Srbiji.pdf>), mađarski (<http://www.mnt.org.rs>), romski (<https://www.romskinacionalnisavet.org.rs/>) i jevrejske zajednice (<http://savezjos.org/>).

- Ćuković, Jelena i Miloš Milenković. 2020. „Mogućnosti i prepreke za kreiranje Inkluzivnog registra nematerijalnog kulturnog nasleđa AP Vojvodine – antropološka analiza.“ *Etnoantropološki problemi* 15 (1): 313–332. DOI: <https://doi.org/10.21301/eap.v15i1.11>.
- Den, Wen-Tsung 2015. “The Tension between Heritage Claims and Cultural Governance: A Case Study from Taiwan.” PhD diss., University of York.
- Graham, Brian J. and Peter Howard 2008. *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Jorgensen, M. Phillips, L. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Kaser, Karl. 2013. „The Creation of a New Figure in Academia – The Homo Applicandus“. *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA* 61 (2): 33–38. DOI: 10.2298/GEI1302033K
- Kiliánová, Gabriela. 2013. „The Role of the Social Sciences and Humanities in Contemporary Society (The Slovak Case)“. *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA* 61 (2): 13–19. DOI: 10.2298/GEI1302013K
- Kovačević, Ivan i Miloš Milenković. 2013. „Članak vredniji od knjige?! Razaranje interpretativnog suvereniteta srpskog društva.“ *Etnoantropološki problemi* 8 (4): 899–925. DOI <https://doi.org/10.21301/eap.v8i4.1>
- Laclau, Ernesto (ur.). 1994 *The Making of Political Identities*. London: Verso.
- Magnuson, Kjell. 2013. „The Humanities and Social Sciences in Sweden: Predicaments and Incentives for Cross-Disciplinary Research“. *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA* 61 (2): 21–31. DOI: 10.2298/GEI1302021M
- Milenković, Miloš. 2009. „O brojanju i merenju (drugih) ljudi (za novac): moralne/civilizacijske implikacije ukidanja društveno-humanističkih nauka u Srbiji putem scijentometrijske pseudonauke“. *Antropologija* 8: 33–52.
- Milenković, Miloš. 2013a. „O (ne)mogućnosti zaštite religijskih koncepata i praksi kao nematerijalne kulturne baštine u kontekstu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji.“ U *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu: tematski zbornik*, uredio Danijel Sinani, 49–80. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta,
- Milenković, Miloš. 2013b. „O očuvanju nacionalnog identiteta i kulturne baštine u evropskim integracijama: osnovne zablude i značajnije mogućnosti.“ *Etnoantropološki problemi* 8 (2): 453–470. DOI <https://doi.org/10.21301/eap.v8i2.6>
- Milenković, Miloš. 2016. *Povratak nasleđu: ogled iz primenjene humanistike*. Beograd: Filozofski fakultet i Dosije studio.
- Milenković, Miloš. 2016a. „Otvorena evaluacija – prilika za pomirenje? Promišljanje pouka Konferencije Open Evaluation 2016, Beč 24–25.11. 2016. *Etnoantropološki problemi* 11 (4): 1183–1191.
- Milenković, Miloš. 2020. *In the name of" Europe: on the counterindications of social science and humanities research assessment criteria (in Serbia)*. Beograd: Filozofski fakultet i Dosije studio.
- Milenković, Miloš i Ivan Kovačević. 2014. „Nema nadležnosti bez matičnosti: decentralizacija kao garant opstanka Univerziteta u Beogradu.“ U *Vek i po Velike škole u*

- Beogradu (1863–2013)*, uredili Zoran Mirković i Miloš Milenković, 249–268. Beograd: Univerzitet u Beogradu: Filozofski fakultet: Pravni fakultet.
- Milenković, Marko i Miloš Milenković. 2013a. „Administrative reform and debates over public agencies’ role in Serbia.“ *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 61 (3): 135–150.
- Milenković, Miloš i Marko Milenković. 2013b. „Is additional conditionality preventing EU accession?: Serbian democratic ’step back’.“ *Sociološki pregled* 47 (2): 189–210.
- Milenković, Miloš i Marko Milenković. 2013c. „Serbia and the European Union: Is the “culturalisation” of accession criteria on the way?“ U *EU enlargement: current challenges and strategic choices*, edited by Finn Laursen, 153–172. Brussels: P.I.E. Peter Lang.
- Pavićević, Aleksandra. 2013. „Društvene i humanističke nauke pred izazovima postdisciplinarnosti i tržišta. Iskustva u vezi sa osmišljavanjem, organizovanjem i finansiranjem naučnih istraživanja“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 61 (2): 9–10. DOI: 10.2298/GEI1302009P
- Pišev, Marko i Miloš Milenković. 2013. ““Islam” u anti-multikulturnoj retorici političara i antropologa Zapadne Evrope: kongruencija ili koincidencija.“ *Etnoantropološki problemi* 8 (4): 965–985. DOI <https://doi.org/10.21301/eap.v8i4.4>
- Pišev, Marko. 2010. „Na Savi ćuprija: kako premostiti “bizantinski Orijent” i “habzburško centropeljstvo” na Balkanu?“ U *Međuetnički odnosi u funkciji pomirenja*, uredili Jelena Jablanov-Maksimović i Aleksandar Bošković, 115–144. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, 2010.
- Pišev, Marko. 2011. „Balkanizam i osmansko kulturno nasleđe u savremenoj Srbiji: između negacije i autoegzotizacije.“ U *Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe: zbornik radova sa naučnog skupa Kulturni identiteti u XIX veku*, uredio Bojan Žikić, 73–91. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta
- Pišev, Marko. 2018. *Islam, relativizam i nauka*. Beograd: Filozofski fakultet i Dosijske studio.
- Pišev, Marko. 2019. „Između “azijatskog” islama i “pravoslavnog” slovenstva: jugoslovenski muslimani u ranoj srpskoj etnologiji.“ *Antropologija* 19 (3): 171–208.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London/New York: Routledge.
- Tunbridge, J. E.; Ashworth G. J. 1996. *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*. Chichester: J. Wiley.

Miloš Milenković

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

Marko Pišev

Department and Institute of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

Jelena Ćuković

Institute of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

*On the Link between the Protection of Minorities' Intangible
Cultural Heritage and the Evaluation of Social Sciences
and Humanities in the Republic of Serbia:
Preliminary Examination of Cross-Study Results*

The results of theoretical and field research into a) the state of protection of minorities' intangible cultural heritage, and b) the evaluation criteria for social sciences and humanities in the Republic of Serbia, indicate a clear and concerning correlation. Seemingly paradoxically, social sciences and humanities in the Serbian language are in an equally unfavorable, undervalued position as is the cultural heritage of minorities relative to that of the majority population's. Analysis suggests that, although they mostly do not perceive themselves in this way, Serbian social sciences and humanities scholars are a vulnerable social group in the sector of science and higher education, in the same sense in which ethnic minorities and communities are in terms of government cultural policy. The paper, based on the conclusions of an analysis of selected cross-study findings of field and theoretical research over a number of years, also proposes how the existing vulnerability factors can be eliminated and future ones prevented, particularly through cooperation between these two, often mutually opposed groups.

Key words: anthropology of science and higher education, research evaluation, multiculturalism, science in society, social sciences and humanities, cultural heritage, research on vulnerable groups

*Sur le lien entre la protection de l'héritage culturel immatériel des
minorités et l'évaluation des sciences sociales et humaines en Serbie:
Des considérations préliminaires sur les résultats des recherches croisées*

Les résultats des recherches théoriques et de celles de terrain a) de l'état de la protection de l'héritage culturel immatériel des minorités b) les critères d'évaluation des sciences sociales et humaines en Serbie, montrent une corrél-

lation claire et inquiétante. En apparence paradoxalement, les sciences sociales et humaines en langue serbe se trouvent par rapport à d'autres champs scientifiques dans une position également défavorable, sous-estimée, tout comme l'héritage culturel des minorités par rapport à celui de la majorité. L'analyse montre que, bien qu'ils ne se conçoivent généralement pas de cette manière, les savants serbes du champ des sciences humaines et sociales constituent un groupe social vulnérable dans le secteur de la science et de l'enseignement supérieur dans le sens où le sont également les minorités nationales et les communautés ethniques par rapport à la politique culturelle de l'État. Dans le texte, à partir des conclusions de l'analyse des résultats sélectionnés obtenus par des recherches théoriques et de terrain menées pendant plusieurs années, sont aussi formulées des propositions comment éliminer les facteurs existants et prévenir les facteurs futurs de la vulnérabilité, notamment au moyen de la collaboration de ces deux groupes, souvent mutuellement opposés.

Mots clés: anthropologie de la science et de l'enseignement supérieur, valorisation de la recherche, multiculturalisme, science dans la société, sciences humaines et sociales, héritage culturel, recherche sur des groupes vulnérables

Primljeno / Received: 31.03.2021

Prihvaćeno / Accepted: 22.04.2021